

**Русь у XI-XIII ст.: період
усобиць, роздробленості
та занепаду**

План:

1. Початок правління Ярославичів.
2. Боротьба з половцями та перехід до принципу вотчинності.
3. Правління Володимира II Мономаха та його сина Мстислава I.
4. Період феодальної роздробленості Русі.
5. Початок протистояння слов'янського Києва з напівслов'янським Заліссям.

Ключові дати:

- **1097 р.** – Любецький з'їзд (снем) князів;
- **1111 р.** – «хрестовий похід» руських князів проти половців;
- **1187 р.** – перша згадка назви «Україна» в писемних джерелах.

Поняття та терміни:

- політична роздробленість
- снем
- тріумвірат
- дуумвірат

1. Початок правління Ярославичів.

Тріумвірат та дуумвірат.
Князі Ізяслав, Святослав та
Всеволод.

Ізяслав I

**Великий князь
Київський**

княжіння

1054 – 1078 рр.

з перервами

у 1068-1069,

1073-1077 рр.

Ізяслав Ярославович

- Після смерті Ярослава Мудрого його старший син **Ізяслав у 1054 р.** посів **київський престол.**
- Брати отримали: Святослав - Чернігівську землю, Всеволод - Переяславську, Ігор і В'ячеслав - відповідно Володимир-Волинський і Смоленськ.

**ПРАВЛІННЯ
ЯРОСЛАВИЧІВ**

Ростово-Суздальське кн. Всеволод

Смоленське кн. В'ячеслав

Чернігівське кн. та Муром, Святослав

Київське кн. Ізяслав

Переяславське кн. Всеволод

Волинь, Ігор

Тмутаракань, Святослав

Тріумвірат

- *Святослав і Всеволод відмовлялися визнавати старшого брата володарем Руської держави.*
- Не маючи сил протистояти їм, **Ізяслав у 1054 р. погодився ні спільне з братами управління Руссю.**
- Так виник **тріумвірат Ярославичів на чолі з Ізяславом.**

- **Тріумвірат** (від лат. *triumvirātus*) — альянс між трьома практично однаковими могутніми політичними чи військовими лідерами.

Ізяслав I

**Великий князь
Київський**

княжіння

1054 – 1078 рр.

з перервами

у 1068-1069,

1073-1077 рр.

Святослав II

Всеволод I

- **Тріумвірат був порушенням заповіту**, бо *обмежував участь у державному житті молодших братів Ігоря та В'ячеслава*, а після їхньої смерті Ярославичі прибрали до рук їхні володіння.

Князі-ізгої

- Несправедливо обділені **родини молодших Ярославичів** затаїли образу і згодом **почали активну боротьбу за владу**.
- Вони та інші **князі-сироти** котрих позбавляли уділів, дістали назву **князі-ізгої**.
- Взагалі назва “**ізгой**” на Русі застосовувалась стосовно *неповноправних людей, які з тих чи інших причин вибули зі свого соціального середовища (роду, общини)*.

ТЕСТУВАННЯ

**Альянс між трьома практично
однаковими могутніми
політичними чи військовими
лідерами це**

А Дуумвірат

Б Тріумвірат

В Конфедерація

Г Асоціація

Однією із причин політичної роздробленості Київської Русі є

- А відсутність чіткого механізму спадкоємності великокнязівської влади.
- Б розпад державного адміністративного апарату.
- В занепад сільського господарства й торгівлі.
- Г падіння Візантійської імперії.

Неповноправних людей на Русі, які з тих чи інших причин вибули зі свого соціального середовища (роду, общини), називали

А холопи.

Б смерди.

В челядь.

Г ізгої.

2. Боротьба з половцями та перехід до принципу вотчинності

Половці (кипчаки)

В XI ст. з великого степу на Русь
посунула **нова тюркська орда**,
яка потіснила печенігів

Поява половців

- До кордонів Русі і Переяславського князівства половці **вперше підійшли 1055 р.** Сутички не було.
- У **1062 р.** половецька **орда** знову підійшла до **Переяслава**, але далі не пішла.

Половецьке поле: території половців (кипчаків), кінець XI — початок XII сторіччя

БУЛГАРІЯ

МОРДВА

РУСЬ

ЕЛЬТУКОВЕ

ТОКСОВИЧІ

ОТ ПЕРЛЮЄВЕ

ПОЛОВЦІ

ШАРУКАНЦІ

КИПЧАКИ

ЧОРНІ
КЛОБУКИ

САКСИНИ

ПОБУЗЬКІ

БУРНЕВИЧІ

НИЖНЬОДОНСЬКІ

ЛУКОМОРСЬКІ

ПЕРЕДКАВКАЗЬКІ

ПРИДУНАЙСЬКІ

Поразка на р. Альта

Улітку 1068 р. половці напали на Русь і розгромили війська Ізяслава, Святослава і Всеволода.

1068 р. – битва на р. Альта

У РІК 6576 [1068]. Прийшли іноплеменники на Руську землю, половці многі. А Ізяслав, і Святослав, і Всеволод вийшли супроти них на [річку] Альту. І коли настала ніч, рушили вони одні проти одних. За гріхи наші напустив бог на нас поганих, і побігли *руські князі, і перемогли* половці.

Битва на р. Альта. Мініатюра з Радзивілівського літопису

Бій руської дружини з половцями. Малюнок з літопису

ПЛАША. И ПОБЕЖЕНЫ БЫШЕ ПОЛОВЦЯИ. И ВЪНША АРДОВЪ. И
ИМНОЖЕСТВО ПОЛОНА ВЪЗША И ЖЕМЪ И ДЪТЯИ. И СПОИША
НАЗЕКАХЪ. ПРЯДИИ. ВЕСЛАЩЕА : †

ЕКОУЩЕ БРАТЪ МАША ХОДИИ. СОСПОСЛАТО ВЕЛИКИ СЪУЕ

В. Васнецовъ
Лодка въ море.

Повстання киян 1068-1069 рр.

Віче, повстання, і обрання Всеслава

- Кияни **зібралися на віче** і звернулися до великого князя з вимогою **дати зброю й коней** для боротьби з половцями.
- Ізяслав відмовився, тому **15 вересня 1068 р. розпочалося повстання.**
- Перелякавшись, Ізяслав і Всеволод **втекли**, а кияни, звільнили ув'язненого **полоцького князя Всеслава** і проголосили його **Великим князем Київським.**

Всеслав I Чародій

Великий князь Київський
(вересень 1068 — квітень 1069)

Придушення повстання

- У 1069 р. Ізяслав підійшов до Києва з військом польського короля.
- **Всеслав утік**, а **кияни** зібрали віче і **запросили Святослава й Всеволода** на великокнязівський стіл.

Відновлення тріумвірату

- **Святослав** й **Всеволод** не наважились взяти **владу** і віддали її **Ізяславу**.
- **Тріумвірат відновився.**

Княжі з'їзди (снеми)

- **Княжі з'їзди (снеми)** — з'їзди удільних князів Київської держави, які визнавали васальну залежність від великого князя Київського.

Найвідоміші з'їзди (снеми)

- Вишгородський 1072 р.
- Любецький 1097 р.
- Витачівський 1100 р.
- Долобський 1103 р.

Вишгородський з'їзд 1072 р.

- Ізяслав I, Святослав II та Всеволод I Ярославичі значно **доповнили** **«Правду Ярослава»**.
- **З'явилась «Правда Ярославичів»**.

Загальна характеристика «Правди Ярославичів»

- «Правда Ярославичів» скасовувала кровну помсту за вбивство, замінивши її грошовим штрафом, посилювала відповідальність за порушення законів, збільшувала розміри штрафів за вчинення збитків власності тощо.
- У «Правді Ярославичів» неоднаково оцінювалася вартість життя осіб, котрі належали до різних соціальних груп та частково захищалися особисті й майнові права залежних селян.

Дуумвірат

Дуумвірат (лат. *duumviratus*, "управління двох", "співуправління") — система управління державою чи спільнотою двома рівноправними особами.

Дуумвірат (1073-1076)

- У 1073 р. Святослав підмовив Всеволода прогнати Ізяслава.
- Ізяслав залишив столицю й подався по допомогу до Польщі.
- Навесні 1073 р. брати вступили до Києва.
- Верховна влада зосередилася у руках Святослава.
- Тріумвірат перетворився на **дуумвірат**.

Святослав II

Всеволод I

Перше князювання Всеволода (1076-1077)

Після смерті Святослава в 1076 р.

влада перейшла до рук **Всеволода**, котрий наступного року, довідавшись про наступ **Ізяслава** на чолі поляків, поспішив передати її брату.

Всеволод I

Великий князь київський

(1076-1077, 1078 — 1093)

Фундатор будівництва
Михайлівського собору
Видубицького монастиря,
Янчиного монастиря,
монастирської церкви
Андрія.

Повернення та загибель Ізяслава (1077-1078)

- Князі-ізгої виступили за повернення своїх володінь і звернулися по допомогу до половців.
- Вони розгромили **Всеволода під Черніговом.**
- **На захист Всеволода став Ізяслав.**
- У вирішальній битві **у жовтні 1078 р.** ізгої **зазнали поразки.**
- Але в битві загинув сам Ізяслав I.

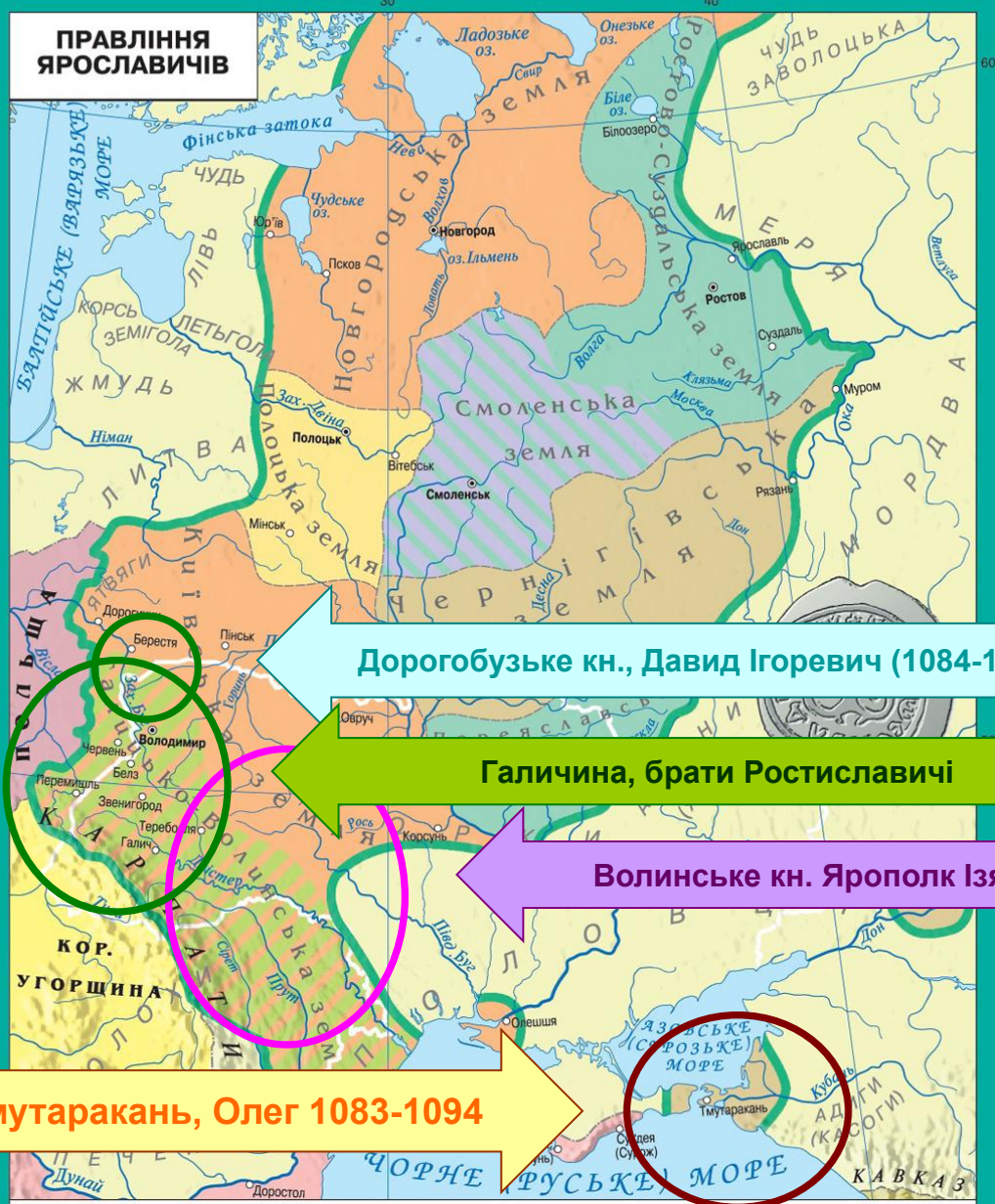
Друге князювання Всеволода (1078-1093)

- Всеволод він до кінця свого життя постійно займався **розв'язанням двох проблем:**
  - *не допустити розпаду держави на окремі князівства;*
  - *забезпечити захист від набігів половців.*
- Йому допомагав **син Володимир Мономах.**

Боротьба з ізгоями

- Всеволод **вів запеклу боротьбу з князями-ізгоями.**
- Особливу активність виявляв **Олег Святославович**, прозваний за постійне запрошування половців і спустошення поселень **Гориславичем**.
- Врешті-решт **Всеволод пішов на поступки.**
  - Олег утвердився у Тмутаракані;
  - Давид Ігорович отримав **Дорогобузьке князівство**;
  - брати **Ростиславичі - Галичину з Теремовлею**;
  - **Ярополк Ізяславович - Волинське князівство.**
- Так знову збільшилася кількість уділів і зростає їхня автономія.

ПРАВЛІННЯ ЯРОСЛАВИЧІВ

Дорогобужське кн., Давид Ігоревич (1084-1086, 1100-1112)

Галичина, брати Ростиславичі

Волинське кн. Ярополк Ізяславович 1078-1087

Тмутаракань, Олег 1083-1094

Володіння синів Ярослава Мудрого за заповітом 1054 р.:

- Ізяслава
- Ігоря
- Святослава
- В'ячеслава
- Всеволода

Території, приєднані до володіння Ізяслава в 1057 р.

Території, приєднані до володіння Всеволода в 1060 р.

Володіння нащадків Ізяслава Володимировича Полоцького

Кордони Київської держави у середині XI ст.

Любецький з'їзд князів 1097 р.

**Святополк Ізяславович
(1093-1113)**

Святополк II Ізяславович

Великий
князь
Київський
(1093-1113)

Дві поступки Володимира Мономаха

Щодо зайняття київського столу

- Після смерті Всеволода 1093 р. князем київським міг стати його син **Володимир Мономах**, але він сам відмовився на користь сина старшого Ярославича — Святополка Ізяславовича.

Щодо міжусобної війни

- **Олег Святославович** почав загрожувати новою міжусобною війною.
- **Тому Володимир Мономах** відмовився від чернігівських володінь на користь **Олега** і **зайняв Переяслав**, стіл у якому спорожнів через трагічну загибель **Ростислава**.

**ПРАВЛІННЯ
ЯРОСЛАВИЧІВ**

**Переяславське, Володимир Мономах
1093-1013**

Володіння синів Ярослава Мудрого за заповітом 1054 р.:

- Ізяслава
- Ігоря
- Святослава
- В'ячеслава
- Всеволода

Території, приєднані до володіння Ізяслава в 1057 р.

Території, приєднані до володіння Всеволода в 1060 р.

Володіння нащадків Ізяслава Володимировича Полоцького

Кордони Київської держави у середині XI ст.

Любецький з'їзд князів 1097 р.

Служіння Русі

- Двадцять років князювання в Переяславі Мономах вів боротьбу з половцями і намагався подолати ворожнечу між князями через організацію княжих з'їздів.
- Володимир Мономах став ініціатором організації з'їзду князів у Любечі 1097 р.

Любецький з'їзд (1097)

Мета та учасники

- **Мета** - домовитися про припинення міжусобиць і об'єднання для боротьби проти половців.
- **Учасники:** великий князь київський **Святополк II Ізяславич**; переяславський князь **Володимир Мономах**; смоленський князь **Давид Святославич**; чернігівський князь **Олег Святославич**, володимир-волинський князь **Давид Ігоревич**, тербовлянський князь **Василько Ростиславич**.

Любецький з'їзд 1097 р.

Рішення

- Вирішено провести **спільний похід проти половців.**
- Домовились про **припинення міжусобних воєн.**
- Проголосили засаду **вотчинності**, на підставі якої **кожний князь мав володіти тими землями, що ними володів його батько**, і зобов'язувався не зазіхати на володіння інших князів.

З'їзд руських князів. Картина П. Андрусіва.

Значення

- ПОЧАТОК РОЗПАДУ РУСИ НА ОКРЕМІ УДІЛЬНІ КНЯЗІВСТВА.
- Унітарна Русь перетворилась на своєрідну конфедерацію напівнезалежних держав.

Розподіл князівств

- **Святополк Ізяславич** - *Київ з Туровом і Пінськом* та титул великого князя;
- **Володимир Мономах** — *Переяславське князівство і Суздальсько-Ростовську землю*;
- **Олег і Давид Святославичі** — *Чернігів і Сіверську землю, Рязань і Тмутаракань*;
- **Давид Ігорович** — *Володимир-Волинський з Луцьком*;
- **Василько Ростиславович (з братом Володарем)** — *Теребовлю, Червен і Перемишль*.

- **Політична роздробленість**
– процес дроблення земель, що характеризується прагненням феодалів, провідних вотчинних господарів, до незалежності.

ПРАВЛІННЯ
ЯРОСЛАВИЧІВ

Ладозьке оз.
Онезьке оз.

чудь
ПОЛОЦЬКА

Олег і Давид Святославичі
Рязань

Київське кн., Туров і Пінськ
Ізяславович

Олег і Давид Святославичі
Тмутаракань

Володіння синів Ярослава Мудрого
за заповітом 1054 р.:

Ізяслава
Святослава
Всеволода

Ігоря
В'ячеслава

Території, приєднані
до володінь Всеволода
в 1060 р.

Володіння нащадків
Ізяслава Володимировича
Полоцького

Кордони
Київської держави
у середині XI ст.

Любецький
з'їзд князів 1097 р.

Нові усобиці

- **З'їзд не зміг припинити княжі міжусобиці.**
Вони знову почалися одразу ж після його закінчення.
- Володимирський князь Давид Ігорович зі згоди Святополка осліпив теребовлянського князя Василька Ростиславича.
- Це привело до нової міжусобної війни.
- Для її припинення Володимир Мономах скликав **Витачівський з'їзд у 1100 р.**

- *І коли він [тут] сидів, узрів Василько торчина, що гострив ножа, і зрозумів, що хочуть його осліпити, і заволав він до бога плачем великим і стогоном великим. І тут увійшли, послані Святополком і Давидом, Сновид Ізечевич, конюх Святополків, і Дмитро, конюх Давидів, і стали розстеляти ковер. І, розіславши, вони схопили Василька обидва, намагаючись повалити його. Та він боровся з ними кріпко, і не могли вони його удвох повалити. А тут увійшли другі, і повалили вони його, і зв'язали його, і, знявши дошку з печі, поклали на груди йому. І сіли по обидва боки Сновид Ізечевич і Дмитро, і не могли його удвох вдержати. Тоді підійшло інших двоє, і зняли вони другу дошку з печі, і сіли оба, і придавили його так сильно, що груди затріщали. І приступив торчин, на ім'я Берендій, овчар Святополків, держачи ножа. Він намагався звертати ножа в око, та не попав у око, а перерізав йому лице,— і було знати [пізніш] рану ту на лиці його. Потім же він увертів йому ножа в око і вийняв зіницю, тоді в друге око звертів ножа і вийняв другу зіницю. І по тім часі він був, як мертвий...*

Нові усобиці

- **З'їзд не зміг припинити княжі міжусобиці.**
Вони знову почалися одразу ж після його закінчення.
- Володимирський князь Давид Ігорович зі згоди Святополка осліпив теребовлянського князя Василька Ростиславича.
- Це привело до нової міжусобної війни.
- Для її припинення Володимир Мономах скликав **Витачівський з'їзд у 1100 р.**

Долобський з'їзд 1103 р.

На Долобському з'їзді 1103 р.,
Володимир Мономах переконав
учасників з'їзду у необхідності
спільного походу проти половців.

Перемоги над половцями

- В **1103 р.** війська Святополка II, Володимира Мономаха, Давида Святославича, Давида Всеславича, Мстислава Всеволодовича, Вячеслава Ярополчича та Ярополка Володимировича розбили половців на р. Сутінь. **У бою загинули 20 половецьких ханів.**
- У **1107 р.** половців розбили у битві за р. Сулою.
- У грудні **1109 р.** похід до Сіверського Донця здійснив **воєвода Дмитро Іворович**, захопивши тисячу половецьких веж.
- **1110 р.** відбулися бої біля **м. Воїня**.

«Хрестовий похід» руських князів проти половців

У лютому **1111 р.** відбувся другий з'їзд
руських князів на **Долобському озері.**

Прийнято рішення про новий похід.

РОЗГРОМ ПОЛОВЦІВ

- У поході приймали участь **Святополк II і Володимир II Мономах, кожен зі своїми синами, Ярослав Всеволодович, Давид Святославич і Давид Ігоревич.**
- Руські війська захопили місто половецького хана Шарукана, а далі було захоплене **м.Сугров.**
- Битва з основними силами половців сталася 24 березня 1111 р. на **р. Дегія** і повторилася через три дні на **р.Сальниці**, у обох битвах половці зазнали нищівної поразки.
- **Ця перемога надовго відкинула половців від кордонів Русі.**

ТЕСТУВАННЯ

Розгром руських військ половцями на р. Альта відбувся

А 1068

Б 1055

В 1062

Г 1076

Прочитайте уривок з історичного джерела та дайте відповідь на запитання.

«Прийшли іноплеменники на Руську землю. А Ізяслав, і Святослав, і Всеволод вийшли супроти них на річку Альту. І коли настала ніч, рушили вони одні проти одних. За гріхи наші напустив бог на нас пога□них, і побігли руські князі, і були переможені».

З ким зішлися в битві руські князі?

А половцями

Б печенігами

В хозарами

Г монголо-татарами

Поставте у відповідність роки та назви ГОЛОВНИХ КНЯЖИХ з'їздів

А Любецький	1 1111 р.
Б Долобський	2 1097 р.
В Витачівський	3 1072 р.
Г Вишгородський	4 1103 р.
	5 1100 р.

Поставте у відповідність роки та назви ГОЛОВНИХ КНЯЖИХ з'їздів

А Любецький	2 1097 р.
Б Долобський	4 1103 р.
В Витачівський	5 1100 р.
Г Вишгородський	3 1072 р.
	1 1111 р.

Поставте у відповідність назви головних княжих з'їздів та їх рішення

А Любецький	1 Прийняття “Правди Ярославичів”
Б Долобський	2 Запровадження принципу вотчинності
В Витачівський	3 Рішення про спільний поход проти половців
Г Вишгородський	4 Примирення після уособиці, пов'язаної з осліпленням Василька
	5 Впровадження тріумвірату

Поставте у відповідність назви головних княжих з'їздів та їх рішення

А Любецький	2 Запровадження принципу вотчинності
Б Долобський	3 Рішення про спільний поход проти половців
В Витачівський	4 Примирення після усьобиці, пов'язаної з осліпленням Василька
Г Вишгородський	1 Прийняття "Правди Ярославичів"
	5 Впровадження тріумвірату

Зміни в політичному устрої Київської Русі в XI – XIII ст. були пов'язані з

- А обмеженням влади великого київського князя лише судовими функціями.**
- Б появою та функціонуванням інституту загальноруських князівських з'їздів.**
- В занепадом і зникненням віче – органу громадського та державного управління.**
- Г перетворенням боярської ради з дорадчого органу при князі на урядовий орган.**

Які твердження щодо Любецького з'їзду князів є правильними?

1. На з'їзді було прийнято новий збір руських законів – «Правду Ярославичів».
2. З'їзд відбувся в 1097 р. за ініціативи Володимира Мономаха.
3. Рішення з'їзду остаточно поклали край князівським усобицям.
4. З'їзд ухвалив принцип – «...кожен хай держить отчину свою».

А 1, 3

Б 1, 4

В 2, 3

Г 2, 4

3. Правління Володимира II Мономаха та його сина Мстислава I

Друге піднесення Русі:
Володимир II Мономах,
Мстислав I

Прихід до влади Володимира Мономаха

- У 1113 р. в Києві помер князь Святополк, кияни, розчаровані його не дуже вдалим володарюванням, **підняли повстання, вимагаючи собі за князя Володимира Мономаха.**
- Як свідчить літопис, Мономах спочатку **відмовлявся** від Києва, проте, коли повстанці почали **погрожувати масштабними безчинствами**, мудрий князь погодився.
- Київ зустрів Володимира Мономаха як свого князя **20 квітня 1113 р. «з честю великою».**

Володимир II Мономах

Великий князь
Київський

(1113—1125)

Походження Мономаха

- Володимир Мономах був сином князя Всеволода Ярославича та **принцеси Східної Римської Імперії Марії**, яка була **дочкою Імператора Костянтина IX Мономаха**.

“Шапка” Мономаха

Діяння Мономаха

- **Головна мета - зміцненні великокнязівської влади та посиленні державної єдності Русі. Влада Мономаха трималась на його авторитеті, ніхто не наважувався противитися його волі.**
- **Для налагодження мирних стосунків між руськими князями Володимир Мономах **використовував шлюби**.**
- **Встановив потужні зовнішньополітичні зв'язки.**
- Укладав династичні шлюби з європейськими володарями: з **Візантією, Англією, Швецією, Норвегією, Данією, Німеччиною, Угорщиною**.
- **Розбудовував Київ. Споруджено міст через Дніпро.**

“Устав” Мономаха

- Винятково важливе місце мало **законодавство**. Схвалено т. зв. **«Устав»** - доповнення до **«Руської правди»**.
- Нові статті обмежували дії лихварів та землевласників, значно поліпшуючи становище міщан та селян. Устав заохочував також купців.

Стосунки з половцями

- Володимир Мономах здійснив **кілька вдалих походів проти половців.**
- Суперечки з половцями часто розв'язувалися в мирний спосіб — **династичними шлюбами.**
- Сам Володимир Мономах **одружився з дочкою половецького хана Аепи.**
- І свого сина князя Ростово-Суздальського **Юрія Довгорукого** Мономах оженив на **половецькій княжні.** Від цього шлюбу народився **Андрій Боголюбський.**

Повчання дітям

- Володимир Мономах створив повчання своїм дітям — видатний давньоруський літературний світський твір, в якому засуджувалися князівські міжусобиці й закликалося до об'єднання давньоруських земель.

«... Паче всього – убогих не забувайте, годуйте й подавайте сироті... не давайте сильним погубити людину... гордості не майте в серці і в умі. Старих шануй, як отця, а молодих – як братів. Лжі бережися, і п'янства, і блуду, бо в сьому душа погибає і тіло. А се вам основа всього: страх божий майте вище над усе...»

Діти Мономаха

1. **Мстислав I Володимирович (Великий) (1076—1132), великий князь київський з 1125.**
2. Ізяслав Володимирович (князь курський) (†1096), князь курський
3. Святослав Володимирович (1079—1114), князь смоленський и переяславський.
4. Роман Володимирович (1081—1119).
5. **Ярополк Володимирович (1082—1139), великий князь київський з 1132.**
6. **Вячеслав Володимирович (1083—1154), князь туровський, великий князь київський в 1139, 1150, 1151-54**
7. Марія (Марина) Володимирівна (†1146/1147).
8. Євдоксія Володимирівна.
9. Євфимія Володимирівна (†1139), вийшла заміж за короля Угорщини.
10. Агаф'я Володимирівна.
11. **Юрій Володимирович Довгорукий (1091—1157), князь суздальський, великий князь київський в 1149-50 і з 1155 по 1157 рр.**
12. N N (†1107).
13. Андрій Володимирович Добрий (1102—1142), князь волинський.
14. Єфімія (†1126), княжна половецька.

Мстислав I Великий

Великий князь
Київський

(1125 — 1132)

Діяння Мстислава I

- **Мстислав продовжував політику батька:** *зміцнював престиж великого князя київського та обороняв державу від ворогів.*
- **1130 р. повернув під вплив Києва Полоцьк,** посадивши на полоцький стіл свого сина Ізяслава.
- **1130 р. воював з литовцями, розгромив половців** і загнав їх за Волгу та Яїк.
- Мав **величезний міжнародний престиж** Київської держави і **численні династичні зв'язки з західноєвропейськими королівськими дворами.**

**Після смерті Мстислава I
Володимировича
у 1132 році
Київська держава остаточно
розпалася на окремі
політично незалежні
князівства.**

«Після смерті Мстислава боротьба йде з надзвичайною силою й завзяттям, особливо загострюючись у середині XII століття (1146-1162). Сили і запал були ще свіжі: Мстиславовичі, молодші Мономаховичі і дві старші лінії Святославовичів... порушували в цій боротьбі небо і землю, бо й було задля чого — Київ ще був дійсно центром не тільки цілої України, а й цілої східної Європи...».

М.С.Грушевський

Значення Києва

- Той, хто володів Києвом міг пишатися престижем правителя «матері міст руських» та **претендувати на верховенство в династії Рюриковичів.**
- В Києві жив митрополит, знаходилися головні **храми й монастирі**, він лишався незаперечним **культурним і релігійним центром усієї Русі.**

Боротьба за київський стіл

- Ярополк Володимирович (1132 — 1139) .
- В'ячеслав I Володимирович (22.02.1139 - 4.03.1139).
- Всеволод II Олєгович (Ольгович) (4 березня 1139-1146).
- Ігор II Ольгович (1146).
- Ізяслав-Пантелеймон II Мстиславич (1146-1149).
- **Юрій I Володимирович Долгорукій (2 вересня 1149 - — бл.початку квітня 1151).**
- Ізяслав-Пантелеймон II Мстиславич (1151-1154).
- Ростислав I Мстиславич (1154).
- Ізяслав III Давидович (1154 – 1155)
- **Юрій I Володимирович Долгорукій (20 березня 1155 — 15 травня 1157).**
- Ізяслав III Давидович (1157 – 1158).
- Ростислав I Мстиславич (1159-1167).
- Володимир III (1167), син Володимира Мономаха.
- Мстислав II Ізяславич (1167—1170).

“Карусель” князювання у Києві

- За 100 років (1146-1246) **24 князі 47 разів правили в Києві.**
- **Один князь сім разів займав престол.**
- **П'ять** князів правили по три **рази** кожен, а **вісім** — по **два** рази.
- **35 князювань тривали менше року.**

ТЕСТУВАННЯ

Яка пам'ятка давньоруської літератури містить такі настанови?

«... Паче всього – убогих не забувайте, годуйте й подавайте сироті... не давайте сильним погубити людину... гордості не майте в серці і в умі. Старих шануй, як отця, а молодих – як братів. Лжі бережися, і п'янства, і блуду, бо в сьому душа помирає і тіло. А се вам основа всього: страх божий майте вище над усе...»

- А «Слово о полку Ігоревім»
- Б «Руська правда» Ярослава Мудрого
- В «Повчання дітям» Володимира Мономаха
- Г «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона

Рік смерті Мстислава I Володимировича та початку розпаду Русі

А 1054

Б 1205

В 1125

Г 1132

**За якого князя схвалено т. зв. «Устав» -
доповнення до «Руської правди».**

А Ярослава Мудрого

Б Володимира Мономаха

В Мстислава I Володимировича

Г Юрія Долгорукого

Вставте пропущені слова

«Після смерті _____ боротьба йде з надзвичайною силою й завзяттям, особливо загострюючись у середині XII століття (1146-1162). Сили і запал були ще свіжі: Мстиславовичі, молодші Мономаховичі і дві старші лінії Святославовичів... порушували в цій боротьбі небо і землю, бо й було задля чого — _____ ще був дійсно центром не тільки цілої України, а й цілої східної Європи...».

А Ярослав Мудрий, Новгород

Б Мстислав, Київ

В Юрій Долгорукий, Суздаль

Г Ізяслав II, Володимир-Волинський

4. Період феодальної роздробленості Русі

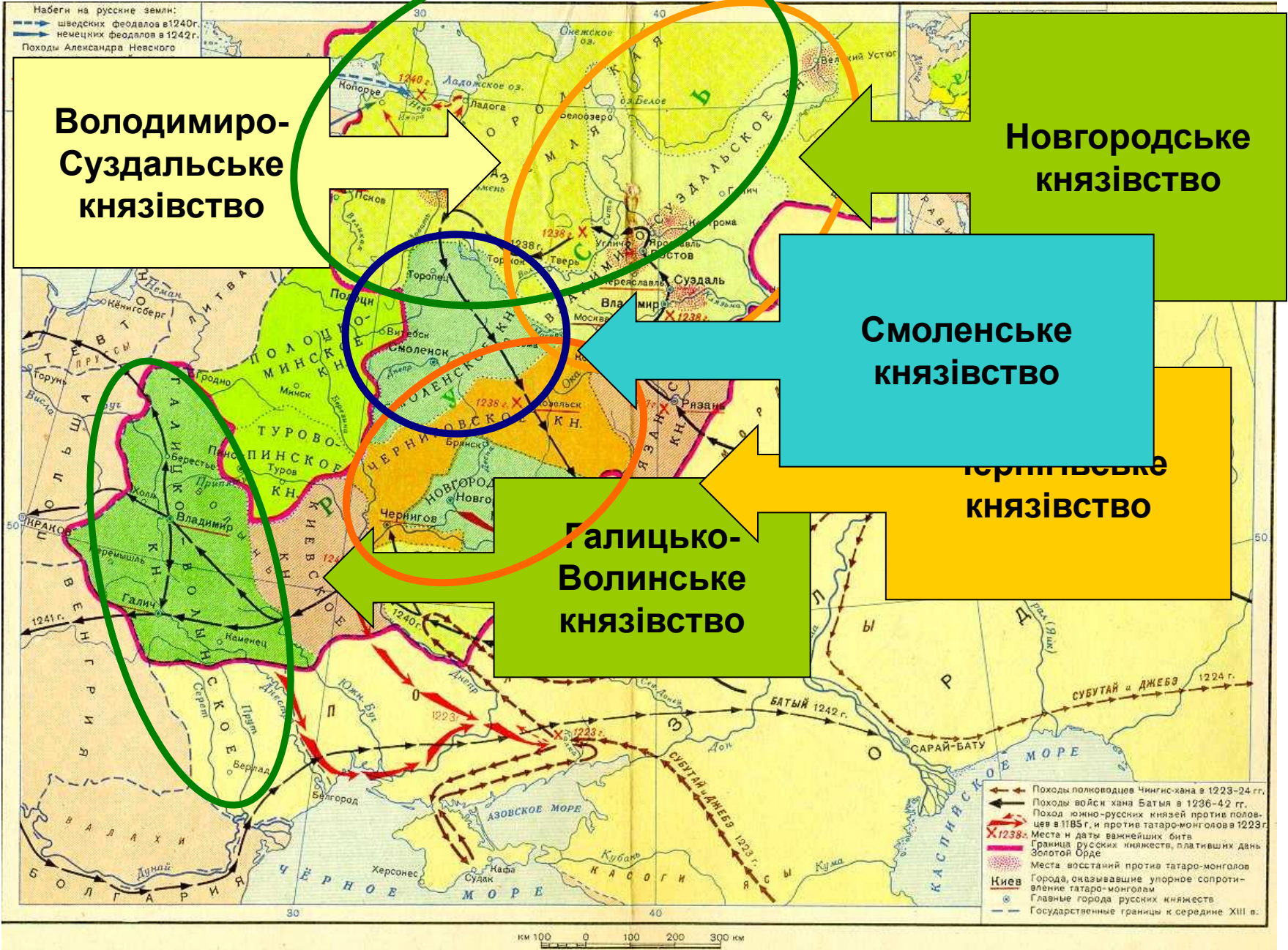
Причини феодальної роздробленості Русі

1. Велика територія держави та етнічна неоднорідність її населення.
2. Розвиток феодального землеволодіння.
3. Недосконала система престолонаслідування.
4. Занепад Києва.
5. Боротьба з кочівниками.

Виникнення нових потужних центрів влади

Найбільшими та найвпливовішими удільними князівствами були:

- Галицько-Волинське;
- Володимиро-Суздальське;
- Смоленське;
- Чернігівське;
- Новгородське.

Набегн на руські землі:
 - Швецьких феодалів в 1240г.
 - Німецьких феодалів в 1242г.
 Походи Александра Невского

Володимиро-Суздальське князівство

Новгородське князівство

Смоленське князівство

Тернопільське князівство

Галицько-Волинське князівство

- Походи полководців Чингіс-хана в 1223-24 гг.
- Походи військ хана Батия в 1236-42 гг.
- Поход південно-руських князів проти половців в 1185 г., і проти татаро-монголів в 1223 г.
- Места і дати важливіх битв
- Границя руських князівств, плативших дань Золотій Орді
- Места повстань проти татаро-монголів
- Города, оказавшие упорное сопротивление татаро-монголам
- Главные города руських князівств
- Государственные границы к середине XIII в.

км 100 0 100 200 300 км

Удільні князівства

- Кожне удільне князівство мало незалежний політичний, економічний і навіть культурний статус.
- Русь поступово перетворилася на **ціле з багатьма центрами**, пов'язаними спільними релігійними та культурними традиціями, династичними узами.
- Проте центри ці були значною мірою **самостійними** й часто **ворогували** між собою.

Зменшення значення Києва та Київського князівства

- З відокремленням нових і нових князівств багатства, **населення та землі Києва зменшилися** до такої міри, що перед ним мало чим поступалися інші князівства.
- Але навіть із зменшенням населення й територій **Київ і Київське князівство залишались одним із найбільш розвинених і густозаселених князівств на всій Україні.**

Розпад Русі

- В 30-40рр. XII ст. існувало приблизно **15 незалежних князівств**.
- На початку XIII ст. незалежних князівств було вже **50**.

Важлива дата:

1187 р. – перша згадка назви «Україна»
в писемних джерелах.

ТЕСТУВАННЯ

Вкажіть причини феодальної роздробленості Русі

1. Велика територія держави та етнічна неоднорідність її населення.
2. Посилення православної церкви.
3. Недосконала система престолонаслідування.
4. Постійні війни з Візантією.
5. Боротьба з язичеством.
6. Занепад Києва.
7. Боротьба з кочівниками.

А 1, 2, 6, 7

Б 2, 4, 5, 6

В 1, 3, 6, 7

Г 2, 3, 4, 7

Перша літописна згадка назви «Україна» датується

А 1097 р.

Б 1119 р.

В 1187 р.

Г 1240 р.

**5. Початок протистояння
слов'янського Києва з
напівслов'янським
Заліссям**

Формування етносу московитів

- У **північно-східній частині Русі**, на території **Суздальського Залісся** **більшість** населення складала представники **фіно-угорського племені меря, а меншість - слов'яни**.
- В результаті етнічного **змішування** **виник новий етнос**, в мові, культурі та ментальності якого складно переплелися **слов'янський та фіно-угорський впливи**.
- **Політичним центром** нового етносу з часом **стало місто Москвань** (Москва).

Меряне

Московити, великороси та росіяни

- Назва **Москва** була **використана для означення** мешканців московської землі як **московитів (москалів)**.
- Ця **назва широко використовувалась** у всьому світі та в самій московській державі аж **до XVIII ст.**, коли московський цар **Петро I** не **привласнив назву Русь (Russia)** для підвищення **престижу** та **виправдання імперських зазіхань на дійсно руські землі Гетьмащини та Речі Посполитої**.
- Так московити “перетворились” на сучасних росіян і великоросів.

Ментальність москочітів

- Ментальність москочітів увібрала в себе ментальність лісового народу меря, який особливо шанував володаря лісу ведмедя.
- Ведмідь і зараз є символом москочітсько-російської ментальності, основними ознаками якої є:
- лісовий ізоляціонізм: прагнення оточити себе стінами і відгородитись від всього світу;
- схильність до привласнення чужого (здобич) як рудимент психології мисливця;
- вороже ставлення до “чужаків” (іногородців) та цивілізації;
- негативне ставлення до змін, традиціоналізм.

Виникнення Ростовського та Суздальського князівств

- У X-XII ст. у Заліссі існували **Ростовське** та **Суздальське князівства**, які за **Володимира Мономаха** стали уділом його сина **Юрія Довгорукого**. Резиденцією князя було м. **Суздаль**.
- На території Суздальського князівства в заболоченій місцевості річки **Москва** **Юрія Довгорукий заснував** невеличке однойменне **місто**.
- **Юрій Довгорукий** довго і вперто **вів боротьбу за київський княжий стіл**. Кілька разів із **половцями** він **ходив проти київського князя** і два рази дуже **недовго був Великим київським князем**.

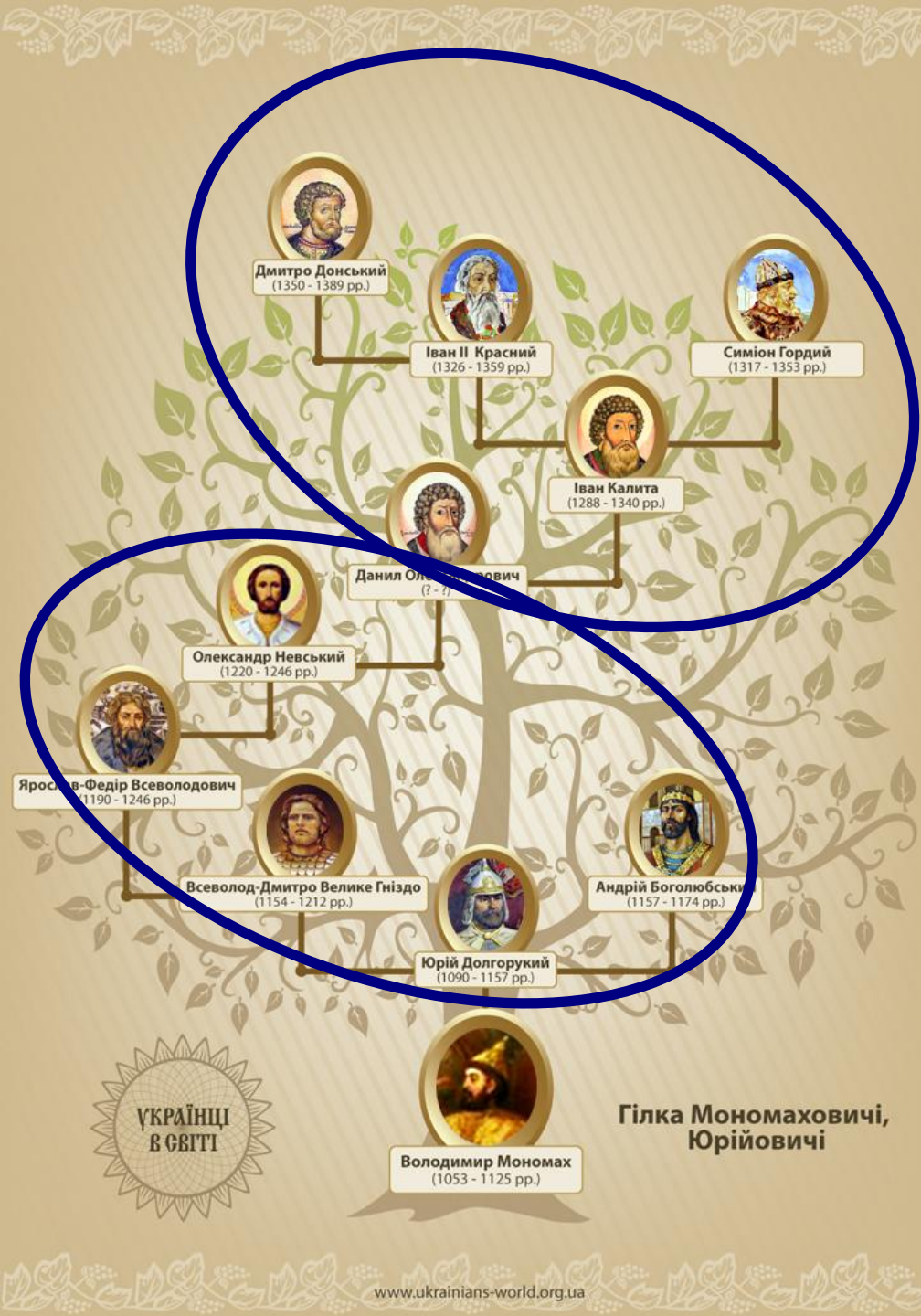
Юрій Долгорукий

Володар
Ростово-Суздальської
землі, засновник Москви
та династії Юрійовичів,

**Великий князь
київський**
(1149 — 1151,
1155 — 1157).

Юрій Долгорукий та Юрійовичи: династії Володимиро- Суздальських та Московських князів

Відпадиння від Русі

- Після смерті Юрія Довгорукого у **1157 р.** ростово-суздальські землі перейшли до його сина **Андрія Боголюбського**, який переніс столицю у **Володимир на Клязьмі**. Так виникло **Володимиро-Суздальське князівство**.
- **Андрій Боголюбський** відмовився від ідеї захопити владу у Києві. Натомість він **намагався перетворити своє князівство у прямого суперника Великого князівства Київського**:
  - у **1169 р.** **напав на Київ** і по-дикунському **пограбував його**.
  - взяв **титул Великого князя** і проголосив своє князівство Великим;
  - перестав визначати зверхність Великого князя Київського;
  - збудував у Володимирі новий дитинець, головні ворота якого були зведені за зразком київських Золотих воріт і одержали ту саму назву, а також величний Успенський собор;
  - намагався приєднати до себе інші руські землі;
  - прагнув утворити **окрему церковну митрополію**.

Андрій Боголюбський

Великий князь
Володимиро-
суздальський
(1156–1174)

СВ.
АНДРЕЙ

ГОСПОДИ

**А.Боголюбський
зруйнував Київ
більше, ніж це
зробили монголо-
татари**

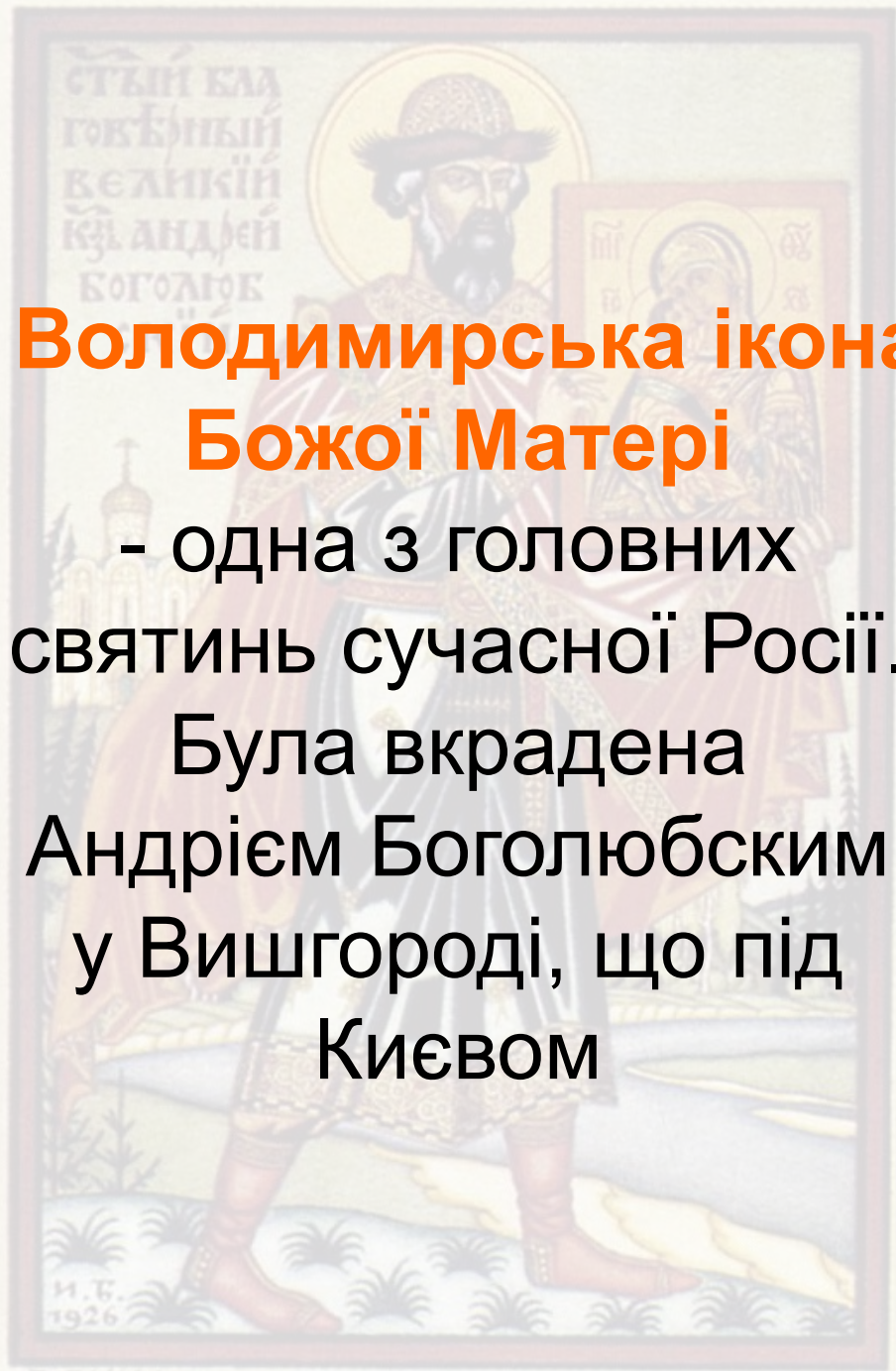

Москалі руйнують Київ

Володимирська ікона Божої Матері

- одна з головних
святинь сучасної Росії.

Була вкрадена
Андрієм Боголюбским
у Вишгороді, що під
Києвом

Томасъ, Успенск.

Июль 30 число.